

ارزیابی خطر زلزله با استفاده مدل ترکیبی FUZZY-AHP در امنیت شهری (مطالعه موردی: منطقه یک کلان‌شهر تهران)

مرتضی کریمی کردآبادی: دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران *
اسماعیل نجفی: دانشجوی دکتری دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

چکیده

ایران یکی از زلزله‌خیزترین کشورهای دنیا است و شهرهای آن در رابطه با این مخاطره طبیعی آسیب‌های فراوان دیده‌اند. کلان‌شهر تهران به عنوان کلان‌شهر اول کشور نه تنها از این قاعده مستثنی نیست، بلکه با توجه به وجود گسل‌های متعدد، بافت‌های فرسوده، تراکم سازه‌ای، جمعیت متراکم، عدم رعایت استانداردها، توسعه فیزیکی نامناسب با خطر جدی مواجه است. روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای (اسناد، نقشه‌های زمین‌شناسی و توپوگرافی و تصاویر ماهواره‌ای Google Earth) است، در این پژوهش با استفاده از مدل ترکیبی FUZZY-AHP و با بکارگیری نرم افزارهای Arc GIS و Expert Choice به پهنه‌بندی خطر زلزله و تأثیر آن در امنیت شهری منطقه یک شهر تهران پرداخته شده است. نقشه پهنه‌بندی خطر زلزله نشان می‌دهد، بیشتر مساحت و گستره آن، جزء پهنه‌های خطرناک وقوع زلزله محسوب می‌شوند. مناطق دارای خطر کم و خیلی کم که ۲۳ درصد محدوده مورد مطالعه را در بر می‌گیرد، بیشتر منطبق بر محدوده شهری نواحی الهیه، قیطریه، ولنجک، زعفرانیه و باغستان که به‌صورت پراکنده در بعضی قسمت‌های منطقه یک می‌باشند. مناطق دارای خطر خیلی زیاد و زیاد که در حدود ۵۰ درصد مساحت منطقه یک را در بر می‌گیرند. می‌توان گفت که بیشترین پهنه‌های خطر در امتداد گسل‌ها قرار می‌گیرند و مناطق کم دوام و فرسوده شهر، بیشتر در پهنه‌های با خطر زیاد و متوسط قرار گرفته‌اند، که این خود می‌تواند منجر به سلب امنیت و افزایش خسارات و تلفات ناشی از زلزله گردد. به طور کلی منطقه یک کلان‌شهر تهران به شدت در خطر زلزله‌خیزی قرار دارد و نیازمند توجه اساسی برای کاهش خسارات و تلفات ناشی از زلزله است و هر چه زودتر و بیشتر نیازمند بررسی و فکر چاره است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی، خطر زلزله، مدل ترکیبی FUZZY-AHP، امنیت، منطقه یک

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسأله

زلزله یکی از فرآیندهای ژئومورفیک درونی است که آثار تخریبی زیادی دارد و برخی از شهرهای کشور ما را نیز تهدید می‌کند و بی‌توجهی به آن در مکان‌گزینی شهرها، و عدم رعایت نکات فنی و ایمنی در ساخت تأسیسات و ساختمان‌ها می‌تواند اثرات زیانباری را به دنبال داشته باشد (نگارش، ۱۳۸۲: ۱۳۹). اصولاً زلزله‌ها در سطح زمین آثار ژئومورفولوژیکی فراوانی نظیر ایجاد گسل‌ها، جابجایی افقی و عمودی، ایجاد شکاف‌هایی به ابعاد مختلف، تحریک و تشدید حرکت مواد بر روی دامنه، انسداد و تغییر مسیر رودها، باز و بسته شدن چشمه‌ها، وقوع تسونامی، ... به وجود می‌آورند. بنابراین زلزله به طور مستقیم و غیرمستقیم موجب ناپایداری محیط می‌شود که در مکان‌گزینی شهرها باید به آن توجه فراوان کرد (زمردیان، ۱۳۷۸: ۳۹-۴۲). کلان‌شهرهای امروزی، در نقاط مختلف دنیا به دلایل متعدد همواره در معرض آسیب ناشی از مخاطرات طبیعی قرار دارند. این مخاطرات که آسیب‌های جانی و مالی فراوانی را با خود به همراه دارند، نیازمند پیشگیری‌ها و اقدامات فوری می‌باشند. بر مبنای برنامه استراتژیک بین‌المللی کاهش بلایای سازمان ملل متحد^۱، کلیه مخاطرات دو منشأ متفاوت دارند؛ الف: مخاطرات طبیعی ب: مخاطرات ناشی از فناوری یا مخاطرات ناشی از فعالیت انسان (ساسان پور و موسی‌وند، ۱۳۸۹) به نقل از (به نقل از) موس و پاترانکول^۲، ۲۰۰۶: ۳۹۶). این موضوع در کشور ایران به دلیل قرارگیری در کمربند گسل آلپ- هیمالیا از

اهمیت خاصی برخوردار است. از دیدگاه زمین ساخت جهانی، منطقه‌ی مورد مطالعه روی کمربند زلزله خیز آلپ - هیمالیا واقع شده‌است، که حدود ۱۵ درصد زلزله‌های به‌وقوع پیوسته در جهان مربوط به آن است (قدیری، ۱۳۸۲: ۲). از ویژگی‌های خاص منطقه مورد مطالعه وجود اختلاف ارتفاع بیش از ۵۰۰ متر، شیب زیاد و گسله‌های مهم شرقی - غربی است. گسل‌های اصلی و لرزه‌زا با درازای بیش از ۱۰ کیلومتر در این منطقه، رسوب‌های آبرفتی A, B, C را بریده‌اند. سن جوان و درازای زیاد این گسله‌ها، آن‌ها را در دسته‌ی گسل‌های لرزه‌زا و خطرناک گستره‌ی تهران قرار داده است (بربریان و همکاران، ۱۳۷۱: ۳۵). با توجه به حضور کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراشهری به ویژه کاربری‌های دیپلماتیک و گردشگری در منطقه یک کلان‌شهر تهران، این منطقه از اهمیت بسیار بالایی در سطح تهران و کشور برخوردار است، بنابراین نیازمند شناسایی مناطق و پهنه‌های خطر زلزله در جهت آمادگی برای مواجهه با رخداد زلزله و جلوگیری از سلب آسایش شهروندان و امنیت شهری است، که این مورد مهمترین هدف تحقیق حاضر است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

در این ارتباط از آنجا که برخی از شهرهای ایران از جمله تهران بر روی خط گسل و یا در حاشیه گسل شکل گرفته‌اند و حرکات‌های افقی یا عمودی گسل‌ها منجر به بروز زلزله در این گونه شهرها یا نواحی پیرامون آنها می‌شود، از این‌رو ضرورت پرداختن به میزان تأثیر گسل‌ها بر شهرهای کشور و راهکارهایی جهت کاهش خسارت‌های وارده به خوبی احساس

1- International Strategy For Disaster Reduction

2-Mose and Pathranakul

می‌گردد، تا اولاً چگونگی قرارگیری گسل‌ها شناخته شود و در رعایت حریم آنها دقت بیشتری شود و ثانیاً با رعایت عوامل انسان ساخت، اصول و ضوابط شهرسازی، مکان‌گزینی کاربری اراضی‌های شهرها بر روی محدوده گسل‌ها با معیارهای علمی در دستور کار برنامه ریزان و مدیران شهری قرار گیرد. در این میان کلان‌شهر تهران، به ویژه منطقه یک آن نیز از این قائده مستثنی ناست و در معرض خطر شدید زلزله قرار دارد و بستر تهران با ضخامت بیش از ۵۰۰ متر از نهشته‌های کواترنر، گسل‌های عمیق، نشست و رانش زمین و سیستم زهکشی نامنظم، مستعد تخریب ناشی از وقوع زمین‌لرزه است (جعفری، ۱۳۸۱: ۲۸). بر همین اساس در منطقه مورد مطالعه یک گسل اصلی با نام شمال تهران به طول ۹۰ کیلومتر و دو گسل فرعی که هر یک در حدود ۳۰ کیلومتر طول دارند وجود دارد (مرکز مطالعات زلزله و زیست‌محیطی تهران بزرگ، ۱۳۸۰: ۵۹). زمانی این موضوع اهمیت بیشتری می‌یابد که بدانیم در صورت بروز زلزله، تهران به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود مانند تمرکز شدید ساختمانی، کمبود فضاهای باز، عدم رعایت استانداردهای لازم در اکثریت سازه‌ها، جمعیت زیاد، عدم رعایت سرانه کاربری‌ها و ...، با مشکلات عدیده و متفاوتی نسبت به سایر شهرها مواجه است (زنگی آبادی و تبریزی، ۱۳۸۵: ۱۱۶). همچنین برپایه مطالعات و تحقیق صورت گرفته توسط جایکا، میزان تلفات جانی و خسارات مالی احتمالی ناشی از زلزله تهران بسیار فراتر از آنچه در شهرهای مشابه در کشورهای پیشرفته و در عین حال لرزه‌خیز از جمله ژاپن است و تبعات منفی ناشی از رویداد یک زلزله بزرگ به ویژه در مناطق شهری به قدری است که

می‌تواند زمینه ساز تغییر و تحولات عمیق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی گردد. توجه به این نکته ضروری است که از بروز زلزله نمی‌توان جلوگیری کرد، اما می‌توان میزان تلفات و خسارات آن را کاهش داد، حذف فاجعه غیر ممکن است، اما کاستن صدمات ناشی از آن ممکن است (لیوس^۱، ۱۹۸۱، ۳۳). یکی از عمده‌ترین عوامل در کاهش خطر زلزله وجود آمادگی قبلی جامعه برای برخورد با پدیده زلزله است، این آمادگی برای برخورد با سانحه عبارت است از داشتن برنامه مشخص قبلی و برنامه ریزی (کیس و پیجاوکا^۲، ۱۹۹۷: ۲۷۱). با این وجود، بر اساس بررسی و شناخت ویژگی‌های محدوده منطقه یک و پهنه بندی خطر زلزله می‌توان تا حدودی اشتباهات گذشته و بی‌توجهی‌هایی که تا کنون صورت گرفته است را کاهش داد و آن را مدیریت کرد.

۱-۳- هدف تحقیق

مهمترین هدف تحقیق، شناسایی محدوده‌ها و بخش‌های دارای خطر زلزله در منطقه یک کلان‌شهر تهران و تأثیر آن در امنیت شهری است. همچنین این تحقیق به دنبال نشان دادن قابلیت‌های نرم افزار GIS و مدل ترکیبی FUZZY-AHP در ارزیابی و شناسایی پهنه‌های خطر زلزله در مناطق شهری است. از جمله اهداف دیگر، ارائه پیشنهادها و راهبردهای مناسب در مورد خطر زلزله در جهت آمادگی و کاهش خسارت احتمالی آن است.

1-Lewis
2-Kates and Pijawka

۱-۴- پیشینه تحقیق

-وانو و دیگران^۱ (۲۰۰۲) به منظور منطقه‌بندی نواحی لغزشی زلزله، سیستم فازی را برای شمال شرقی فلات تبت به کار برده‌اند. پوکورادی^۲ نیز در همین سال با انتشار مقاله‌ای تحت عنوان ارزیابی خطر بر مبنای منطق فازی، نشان داد که یکی از راه‌های قابل اطمینان جهت ارزیابی خطر زلزله استفاده از منطق فازی است. تانگ و ون^۳ (۲۰۰۹) در تحقیقی سیستم هوش مصنوعی برای ارزیابی خطر زلزله در شهر دیانگ در کشور چین را مبنی بر توسعه GIS و شبکه مصنوعی مورد استفاده قرار دادند. زنگی آبادی و تبریزی (۱۳۸۵) به بررسی زلزله تهران و ارزیابی فضایی آسیب‌پذیری مناطق شهری با استفاده از GIS و SPSS به تحلیل و سطح بندی آماری مناطق شهری تهران با تأکید بر مقاومت مصالح و آسیب پذیری سازه‌ای در مقابل زلزله پرداخته‌اند. نگارش (۱۳۷۸) در مقاله‌ای سعی بر آن داشته است که علت زلزله‌خیزی فلات ایران و اثرات منفی فعالیت گسل‌ها روی برخی از شهرها به صورت نمونه بررسی و خطرات آنها یادآوری نماید. حاتمی نژاد (۱۳۸۸) با استفاده از روش تحلیلی و ارزیابی آسیب پذیری لرزه‌ای و با بهره‌گیری از AHP و GIS آسیب پذیری منطقه ۱۰ شهر تهران را بررسی نموده و برای این کار از شاخص‌های: نوع مصالح، عمرسازه، تراکم جمعیت و شبکه ارتباطی استفاده نموده است. منزوی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای به آسیب پذیری بافت‌های فرسوده بخش مرکزی شهر تهران در برابر زلزله (مورد: منطقه

۱۲) پرداخته‌اند. زیاری و داراب خانی (۱۳۸۹)، به بررسی آسیب پذیری بافت‌های شهری در برابر زلزله (مورد مطالعه: منطقه ۱۱ شهرداری تهران) پرداخته‌اند. امینی و همکاران (۱۳۹۰) به ارزیابی مدل رادیوس در تخمین خسارات ناشی از زلزله در محیط GIS (مطالعه موردی، در منطقه یک شهرداری تهران) با توجه به سه گسل شمال تهران، مشا و ری، برای تخمین خسارات ناشی از زلزله احتمالی در منطقه مورد مطالعه پرداخته‌اند. فرج زاده اصل و همکاران (۱۳۹۱) به ارزیابی آسیب‌پذیری مسکن شهری در برابر زلزله با استفاده از مدل TOPSIS Fuzzy و نرم‌افزارهای مبتنی بر رویکرد سیستم اطلاعات جغرافیایی پرداخته‌اند و نتایج حاصله حاکی از آسیب پذیر بودن منطقه ۹ شهرداری تهران در برابر زلزله و کارایی مدل مذکور در ارزیابی آسیب‌پذیری منطقه مورد مطالعه است. بوستان و همکاران (۱۳۹۱) به بررسی و پهنه بندی زمین لرزه‌ای گستره تهران و نواحی مجاور با استفاده از مجموعه‌های فازی پرداخته‌اند. شمعی و همکاران (۱۳۹۱) به بررسی و سنجش عوامل آسیب رسان در منطقه یک شهر تهران با استفاده از GIS پرداخته‌اند. نتایج تحقیق آنها نشان‌دهنده این است که مهمترین عوامل تشدیدکننده آسیب‌ها در منطقه یک به ترتیب اولویت؛ فاصله از گسل‌ها، شیب زمین، همجواری با کاربری‌های ناسازگار، عمر بنا، تراکم زیاد جمعیت، عدم دسترسی به فضاهای باز شهری و مساحت نامناسب قطعات زمین کاربری‌ها است. همچنین آسیب‌پذیرترین نواحی در منطقه یک را نواحی هشت، شش، ده و چهار است. همچنین مقالات زیادی در باره پهنه‌بندی خطر زلزله در شهرها

3-Wano and et all

4- Pokoradi

5- Tang and Wen

با استفاده از مدل‌های مختلف در خارج و داخل انجام گرفته است.

۱-۵- روش تحقیق

رویکرد انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای (اسناد، نقشه‌های زمین شناسی و توپوگرافی و تصاویر ماهواره‌ای Google Earth، از طریق مدل ترکیبی FUZZY-AHP و با بکارگیری نرم افزارهای Arc GIS و Expert Choice بوده است که در نهایت به پهنه‌بندی خطر زلزله در منطقه یک شهر تهران انجامیده است. برای انجام این پژوهش پس از شناسایی معیارهای موثر در رخداد زلزله و ایجاد آسیب‌پذیری، اقدام به انجام مقایسات زوجی با استفاده از نرم افزار Expert Choice گردید. سپس به آماده سازی و مقیاس سازی و رستری کردن لایه‌ها و معیارها جهت فازی‌سازی آن‌ها با استفاده از توابع فازی اقدام شده است. از میان این معیارها، زمین‌شناسی (لیتولوژی)، ناپایداری مصالح (بافت‌های فرسوده و کم دوام شهری) و کاربری اراضی، چون به‌صورت برداری (وکتوری) هستند، در جدول اعداد توصیفی فیلدی تحت عنوان وزن فازی درست کرده و طبق آن رستری شده‌اند. معیارهایی همچون فاصله از گسل‌ها، فاصله از جاده و راههای ارتباطی، فاصله از مناطق پر تراکم جمعیت و فاصله از مراکز خدمات شهری با استفاده از دستور (Distance Euclidean) به لایه رستری تبدیل شد. در ادامه فرآیند فازی سازی هر کدام از لایه‌ها به صورت واضح تشریح شده است. در این پژوهش پس به دست آوردن وزن لایه‌ها در نرم‌افزار Expert Choice و فازی سازی آنها، با استفاده از دستور spatial analyze و با استفاده از raster calculator نتایج را محاسبه و سپس class

Re گردیده است، در نهایت این لایه را به پنج طبقه تقسیم شده و به این ترتیب نقشه پهنه بندی خطر زلزله به دست آمده است.

۱-۶- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

متغیرها و شاخص‌های به کار گرفته شده جهت ارزیابی و پهنه بندی خطر زلزله در منطقه یک کلان شهر تهران شامل، کاربری اراضی، فاصله از مراکز خدمات شهری، زمین‌شناسی (لیتولوژی)، فاصله از گسل‌ها، فاصله از جاده، ناپایداری مصالح و فاصله از مناطق پر تراکم جمعیت است.

۱-۷- محدوده مورد مطالعه

شهر تهران در ۵۱ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۸ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۱ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است و ارتفاع آن از سطح آب‌های آزاد بین ۱۸۰۰ متر در شمال تا ۱۲۰۰ متر در مرکز و ۱۰۵۰ متر در جنوب متغیر است. تهران در بین دو وادی کوه و کویر و در دامنه‌های جنوبی رشته کوه البرز گسترده شده است. از جنوب به کوه‌های ری و بی‌بی‌شهربانو و دشت‌های هموار شهربار و ورامین و از شمال توسط کوهستان محصور شده است (موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، ۱۳۸۷). منطقه یک شهرداری تهران، شمالی‌ترین منطقه تهران به شمار می‌رود به طوری که مرز شمالی آن بر مرز شمال تهران (خطوط ارتفاعی ۱۸۰۰ متر) منطبق است. این منطقه از غرب توسط رود- دره درکه با منطقه ۲، از جنوب توسط بزرگراه چمران، مدرس و صدر با منطقه ۳ و از جنوب شرقی توسط بزرگراه ازگل با منطقه ۴ شهرداری تهران هم مرز است. کاربری عمده در منطقه یک مسکونی است و حضور کاربری‌های فرامنطقه ای و فراشهری به

شدیدی صورت می‌گیرد (رامشت، ۱۳۷۵، ۴۲). زلزله چه به لحاظ روانی و چه به لحاظ مالی به دلیل سرعت وقوع و حجم تخریب، آثار ویرانگری را به همراه داشته و در صدر بلایای طبیعی قرار دارد. بحران ناشی از لرزش زمین وقتی بسیار حاد می‌شود که؛ درجه لرزش در مقیاس ریشتر بالا باشد؛ مدت زمان لرزش طولانی باشد؛ مجتمع‌های زیستی به کانون لرزش نزدیک باشد؛ سازه‌های ساخته شده از استحکام کافی برخوردار نباشند؛ در مجتمع زیستی محل وقوع زلزله، جمعیت و امکانات بیشتری مستقر باشد؛ بستر طبیعی مجتمع‌های زیستی از جنس مناسب و مقاوم نباشند؛ زمان وقوع زلزله زمان مناسب نباشد (مانند شب هنگام) و سایر عوامل.

در ادامه، توضیح مفاهیم و مدل‌های مورد استفاده در تحقیق ارائه می‌گردد:

۱-۲- زمین‌لرزه: عبارت است از لرزش زمین در اثر آزادسازی سریع انرژی که اغلب موارد در اثر لغزش در امتداد یک گسل در پوسته زمین اتفاق می‌افتد. انرژی آزاد شده از محل آزاد شدن آن که کانون نامیده می‌شود، به صورت امواج در همه جهات منتشر می‌شود. آثار سطحی زمین‌لرزه ممکن است به صورت صدمه به سازه‌ها، گسلش و حرکت پوسته، نشست زمین و آب‌گونی، گسیختگی دامنه‌ها درخشکی و دریا و سرانجام ایجاد امواج در محیط‌های آبی باشد. خطرات ناشی از زمین‌لرزه به عوامل زیر بستگی دارد (معماریان، ۱۳۸۷، ۴۹۵ و ۴۹۶):

(۱) بزرگی، فرکانس و مدت زمین لرزه (۲) شرایط زمین‌شناسی منطقه (۳) وضعیت سازه‌های منطقه (۴) نزدیکی با نواحی پرجمعیت.

ویژه کاربری‌های دیپلماتیک و گردشگری در منطقه از اهمیت برخوردار است و جمعیت آن همواره در حال افزایش است (مهندسین مشاور بافت شهر، ۱۳۸۴: ۲). این منطقه دارای ۱۰ ناحیه و ۲۶ محله شهری است. مساحت منطقه بدون احتساب حریم ۴۷ کیلومترمربع و با احتساب حریم منطقه، حدود ۲۱۰ کیلومترمربع است شکل (۱). جمعیت آن براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به ترتیب حدود ۳۸۰ و ۴۴۰ هزار نفر گزارش شده است (وبگاه مرکز آمار ایران). این منطقه از عوارض طبیعی چون رود-دره، تپه و کوه‌هایی برخوردار است که از جهات گوناگون اسباب عدم توسعه و امنیت و یا در مواردی توسعه را فراهم آورده است.

شکل ۱: نقشه محدوده مورد مطالعه (نگارندگان)

۲- مبانی نظری تحقیق

شاید بتوان زلزله را به عنوان غم‌انگیز و مخوف‌ترین مخاطره طبیعی قلمداد کرد؛ به ویژه این که تعداد زیادی از کشورهای جهان سوم در معرض آن قرار دارند. وجود شکست‌ها و گسل‌ها در بلوک‌های قاره‌ای از جمله عواملی هستند که در امتداد آن‌ها انرژی‌های درون ساخت آزاد می‌شود و به همین خاطر در مجاورت آن‌ها معمولاً زمین‌لرزه‌های

۲-۲- امنیت: تعریف فرهنگ‌های لغات از «امنیت»، عبارت است از: در معرض خطر نبودن یا از خطر محافظت شدن. «امنیت» همچنین عبارت است از: رهایی از تردید، آزادی از اضطراب و بیمناکی، و داشتن اعتماد و اطمینان موّجه و مستند. امنیت خواه فردی، ملی یا بین‌المللی، در زمره مسائلی است که انسان با آن مواجه است. امنیت به صورت وسیع، در مفهومی به کار گرفته شده است که به صلح، آزادی، اعتماد، سلامتی و دیگر شرایطی اشاره می‌کند که فرد و یا گروهی از مردم احساس آزادی از نگرانی، ترس، خطر یا تهدیدات ناشی از داخل یا خارج داشته باشند (ربیع، ۱۳۸۳، ۴۴). فرهنگ معین، امنیت را یک مصدر جعلی یا صناعی می‌داند که حاوی معانی همچون ایمن شدن، در امان بودن، و بی‌بیمی است (معین، ۱۳۶۰، ۳۵۴). امنیت مقوله‌ای چندوجهی است. لذا از منظر توسعه پایدار شهری، همه‌ی عوامل مذکور باهم موجب ناپایداری امنیت در شهر می‌شوند «توسعه پایدار شهری» در چارچوب «امنیت پایدار شهری» برآیند و حاصل جمع پایداری در همه شاخص‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی است (رهنمایی و پور موسوی، ۱۳۸۴، ۱۸۵).

۲-۳- مدل فازی: واژه فازی در فرهنگ لغت آکسفورد به صورت (مبهم گنگ نادقیق گیج مغشوش درهم و نامشخص) تعریف شده است. تئوری مجموعه‌های فازی و منطق فازی به عنوان نظریه‌ای ریاضی برای مدل‌سازی و صورت‌بندی ریاضی ابهام و عدم دقت موجود در فرآیندهای شناختی انسانی ابزارهای بسیار کارآمد و مفیدی برای این منظور به

شمار می‌رود (لوتسما^۲، ۲۰۰۵، ۶۶). این تئوری را اولین بار پرفسور لطفی زاده در رساله‌ای به نام (مجموعه‌های فازی - اطلاعات و کنترل) در سال ۱۹۶۵ معرفی نمود. در تئوری کلاسیک مجموعه‌ها، یک عنصر، یا عضو مجموعه است یا نیست. در حقیقت عضویت عناصر از یک الگوی صفر و یک تبعیت می‌کند. اما تئوری مجموعه‌های فازی این مفهوم را بسط می‌دهد و عضویت درجه‌بندی شده را مطرح می‌کند. به این ترتیب که یک عنصر می‌تواند تا درجاتی، و نه کاملاً، عضو یک مجموعه باشد. در مدل‌سازی از عملگرهای AND، OR، Product، Sum و Gamma استفاده می‌شود.

۲-۴- فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی^۳: فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) یکی از جامع‌ترین سیستم‌های طراحی شده برای تصمیم‌گیری چندگانه است. چرا که این فن امکان فرموله کردن مسأله را به صورت سلسله‌مراتبی فراهم می‌کند و همچنین امکان در نظر گرفتن معیارهای مختلف کمی و کیفی را در مسأله دارد. این فرآیند گزینه‌های مختلف را در تصمیم‌گیری دخالت داده و امکان تحلیل حساسیت روی معیارها و زیر معیارها را دارد. علاوه بر این بر مبنای مقایسه زوجی بنا نهاده شده، که قضاوت و محاسبات را تسهیل می‌نماید. همچنین میزان سازگاری و ناسازگاری تصمیم را نشان می‌دهد که از مزایای ممتاز این فن در تصمیم‌گیری چند معیاره است. مدل‌سازی (AHP) در سه مرحله‌ی؛ ساختن سلسله‌مراتب، تنظیم و برقراری ترجیحات از طریق مقایسات زوجی و محاسبه اوزان انجام می‌شود

2- Lootsma

3-Analytic Hierarchy Process (AHP)

1-Fuzzy

(قدسی پور، ۱۳۸۵، ۵). فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی یکی از روش‌های ارزیابی و تحلیل تصمیم‌گیری چندمعیاری است که کاربرد وسیعی در علوم زمین و برنامه‌ریزی فضا و محیط دارد. فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی در دهه‌ی ۷۰ میلادی به وسیله ساتی^۱ ابداع شد (ساتی، ۱۹۸۰، ۱-۲۰) و بعدها به وسیله سایر محققین در ارزیابی‌ها و برنامه‌ریزی‌ها مورد استفاده قرار گرفت (کرم و محمدی، ۱۳۸۸، ۶۰).

۳- تحلیل یافته‌ها

۳-۱- پهنه‌بندی خطر زلزله در منطقه یک کلان

شهر تهران

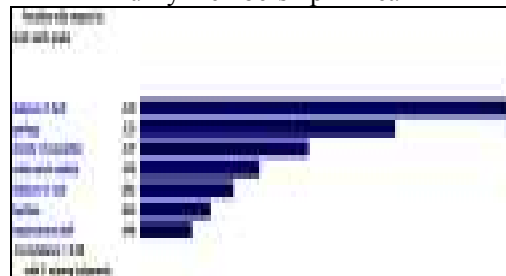
شناخت شرایط طبیعی بسترهای شهری، از جمله زمین‌شناسی، ژئومورفولوژی، اقلیمی و زیست محیطی، ضرورت مدیریت شهری است. وجود پرشمار گسله‌ها، به ویژه در زمین‌های آبرفتی، همچنین گسترش بی‌رویه‌ی شهرهای بزرگ و ایجاد سازه‌های سنگین، ناپایداری بسترهای شهری را تشدید می‌کند و تغییراتی در سامانه‌ی طبیعی محیط ایجاد کرده و مورفونژ شهری را دچار تحول خواهد کرد (روستایی، ۱۳۹۰: ۲۸). شهر تهران در دامنه‌ی جنوبی البرز مرکزی و روی لایه‌های آبرفتی، گسترش یافته است. بستر تهران با ضخامت بیش از ۵۰۰ متر از نهشته‌های کواترنر، گسل‌های عمیق، نشست و رانش زمین و سیستم زهکشی نامنظم، مستعد تخریب ناشی از وقوع زمین‌لرزه است (جعفری، ۱۳۸۱: ۲۸). افزایش جمعیت و گسترش تأسیسات انسانی، مطالعه‌ی دقیق پتانسیل تخریب را ضروری می‌کند (قهرودی تالی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۸). برای بررسی و مطالعه دقیق‌تر و

ارزیابی خطر زلزله در منطقه یک کلان‌شهر تهران، از ترکیب دو مدل تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) و منطق فازی استفاده شده است. مراحل این دو مدل به شرح زیر است: ۱- تعیین معیارها و شاخص‌های پهنه‌بندی خطر زلزله در منطقه یک کلان‌شهر تهران؛ ۲- ارزش‌دهی به معیارها و لایه‌ها؛ ۳- ساخت لایه‌های اطلاعاتی برای معیارها و لایه‌ها؛ ۴- بهینه‌سازی (استاندارد سازی یا فازی سازی) لایه‌های اطلاعاتی بر اساس منطق فازی؛ ۵- اعمال وزن نهایی به معیارها و ترکیب با لایه‌های فازی شده؛ ۶- پهنه‌بندی نهایی خطر زلزله در منطقه یک کلان‌شهر تهران. براساس مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته در مورد خطر زلزله، عوامل بسیاری در آن دخیل‌اند. بر این اساس و با توجه ویژگی‌های منطقه یک شهرداری تهران مهمترین عواملی که در بروز و آسیب‌رسانی زلزله در این منطقه تأثیر دارند شامل؛ کاربری اراضی، فاصله از مراکز خدمات شهری، زمین‌شناسی (لیتولوژی)، فاصله از گسل‌ها، فاصله از جاده و راه‌های ارتباطی، ناپایداری مصالح (دوام) و فاصله از مناطق پر تراکم جمعیت می‌باشند. با استفاده از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) با استفاده از مقایسه‌های زوجی و تحلیل آن به کمک نرم افزار Expert Choice (انتخاب خبره) وزن نهایی هر یک از اجزای عناصر موثر در پهنه‌بندی خطر زلزله در منطقه یک شهر تهران به‌دست آورده شد که در شکل (۲) و جدول (۱) نشان داده شده است. در ابتدا لایه‌ها و داده‌های وکتوری هم‌مقیاس شدند و سپس به رستر تبدیل شده‌اند، فازی سازی لایه‌های پهنه‌بندی خطر زلزله، با استفاده از نرم افزار Arc GIS10 و از مسیر زیر در محیط این نرم افزار انجام شده است:

فازی سازی داده شده است. نوع تابع برای فازی سازی آن خطی افزایشی است، اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۴) آمده است. طبق آن به دلیل وجود بافت‌های فرسوده و کم دوام در بیشتر محلات منطقه یک، میزان آسیب پذیری ناشی از وقوع زلزله خیلی زیاد است. (۳) فازی سازی لایه فاصله از گسل: با توجه به اینکه حرکات و جابه‌جایی گسل‌ها موجب بروز زلزله می‌گردند و به دلیل وجود گسل‌های اصلی و فرعی متعدد در منطقه یک، هر چه به حریم گسل‌ها نزدیک‌تر شویم، خطر زلزله بیشتر و بنابراین بیش‌ترین امتیاز داده شده است. نوع تابع برای فازی سازی آن خطی افزایشی است، اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۵) آمده است. به دلیل وجود گسل‌های متعدد در منطقه یک، میزان آسیب پذیری ناشی از وقوع زلزله خیلی زیاد است.

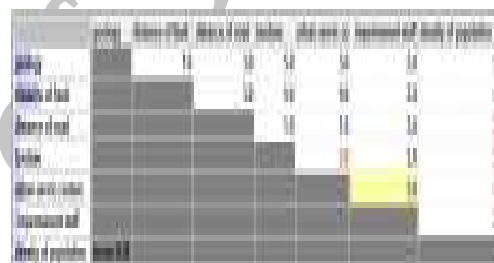
(۴) فازی سازی لایه فاصله از جاده: جاده و خطوط ارتباطی شریان‌های حیاتی شهرها می‌باشند و اهمیت آن‌ها در امداد رسانی در موقع بروز مخاطرات و به ویژه زلزله نمود شایانی می‌یابد. به همین دلیل هر چه دسترسی به جاده‌های اصلی کمتر باشد، میزان تلفات بیشتر شده، چرا که امکان امداد رسانی به این مناطق محدود می‌گردد و بنابراین این مناطق جزء پهنه‌ی پر خطر محسوب می‌شوند و برای شناسایی مناطق خطر زلزله در اولویت قرار می‌گیرند، بنابراین بیش‌ترین امتیاز به آن‌ها داده شده است. نوع تابع برای فازی سازی آن خطی افزایشی است. طبق اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۶) آمده است، محلات ازگل و سوهانک به دلیل دوری از جاده و خطوط ارتباطی بیشتر در معرض آسیب پذیری و امداد رسانی کمتر در صورت بروز زلزله هستند.

Arc Map > Spatial analyst tools > overlay > fuzzy membership > linear

شکل ۲: وزن نهایی به دست آمده برای شاخص‌های پهنه بندی مخاطرات زلزله در منطقه یک شهر تهران (نگارندگان)

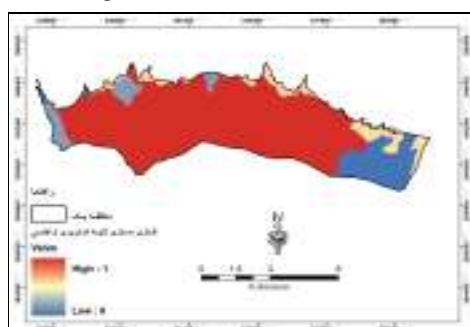
جدول ۱: مقایسات زوجی برای شاخص‌های پهنه‌بندی خطر زمین لرزه در منطقه یک کلان‌شهر تهران

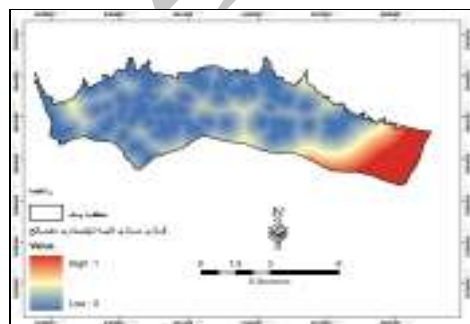
۳-۲- فازی سازی معیارها و لایه‌ها

(۱) فازی سازی لایه کاربری اراضی: برای فازی سازی لایه کاربری اراضی، بر اساس نظر کارشناسی و اهمیت هر کدام از کاربری‌ها در وقوع خطر زلزله، کاربری اراضی منطقه یک کلان‌شهر تهران امتیاز بندی شده است. بنابراین به مناطق شهری بیش‌ترین امتیاز داده شده است و به کاربری‌های باغ و پوشش گیاهی کم و متوسط کمترین امتیاز داده شده است. نوع تابع برای فازی سازی آن خطی افزایشی است، اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۳) آمده است. (۲) فازی سازی لایه ناپایداری مصالح (دوام): از آنجایی که وجود کاربری و مناطق کم دوام و فرسوده در موقع بروز زلزله آسیب‌پذیری بیشتری دارند، برای شناسایی مناطق پر خطر به این مناطق بیش‌ترین امتیاز برای

نظر زمین شناسی و لیتولوژی در معرض آسیب پذیری و سلب امنیت و توسعه در صورت بروز زلزله می‌باشند. (۷) فازسازی لایه فاصله از مناطق پرتراکم جمعیت: با توجه به این موضوع که هر چه تراکم جمعیت بیشتر باشد در مواقع رخداد زلزله، خسارت و میزان تلفات بیشتر می‌گردد، بنابراین مناطقی را که بیش‌ترین تراکم را داشته‌اند، بنابراین بیش‌ترین امتیاز به آن‌ها داده شده است. نوع تابع برای فازسازی آن خطی افزایشی است، که اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۹) آمده است. با توجه به نقشه فازی لایه فاصله از مناطق پرتراکم جمعیت بیش‌ترین تراکم جمعیت در محلات ازگل، نوبیاد، نیاوران و سعدآباد است که بیشتر در معرض آسیب پذیری و سلب امنیت و توسعه در صورت بروز زلزله می‌باشند.

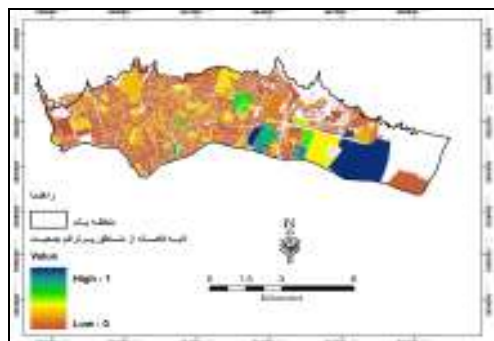
شکل ۳: نقشه فازی سازی لایه کاربری اراضی (نگارندگان)

شکل ۴: نقشه فازی سازی لایه ناپایداری مصالح (دوام) (نگارندگان)

(۵) فازسازی لایه خدمات ایمن شهری (مراکز درمانی و امدادی، آتش‌نشانی، پارک‌ها و فضاهای باز): از آنجایی که دسترسی به خدمات ایمن شهری در مواقع بروز مخاطرات طبیعی و به ویژه زلزله می‌تواند در کاهش خسارات و کمک‌رسانی به آسیب دیدگان نقش اساسی داشته باشد. بنابراین هر چه فاصله از این‌گونه خدمات شهری بیشتر باشد، می‌تواند منجر به خطرپذیری بیشتر گردد و این‌گونه مناطق جزء مناطق پر خطر زلزله باشند. بنابراین بیش‌ترین امتیاز به آن‌ها داده شده است. نوع تابع برای فازسازی آن خطی افزایشی است، که اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۷) آمده است. طبق نقشه فازی سازی لایه خدمات ایمن شهری، محلات ازگل و سوهانک به دلیل دوری و یا محدودیت ناشی از نبود مراکز درمانی و امدادی، آتش‌نشانی، پارک‌ها و فضاهای باز کمتر، بیشتر در معرض آسیب پذیری و امداد رسانی کمتر در صورت بروز زلزله می‌باشند.

(۶) فازسازی لایه زمین شناسی: از جمله عوامل مهم در زمینه بروز خطر زلزله، ویژگی‌ها، نوع سازندها، ضخامت لایه‌ها و جنس لایه‌های زمین‌شناسی می‌باشند. به دلیل گسترش شهر در منطقه یک بر روی سازندهای کم ضخامت و کوaternری (پادگانه‌ها، مخروط افکنه و سازند هزاردره) می‌توان گفت خطرپذیری زلزله را بیش‌تر می‌کند. بنابراین بیش‌ترین امتیاز به آن‌ها داده شده است. نوع تابع برای فازسازی آن خطی افزایشی است، اطلاعات و نقشه فازی آن در شکل (۸) آمده است. با توجه به نقشه فازی لایه زمین‌شناسی، به دلیل گسترش شهر در منطقه یک بر روی سازندهای کم ضخامت و کوaternری، تقریباً کل پهنه منطقه یک از

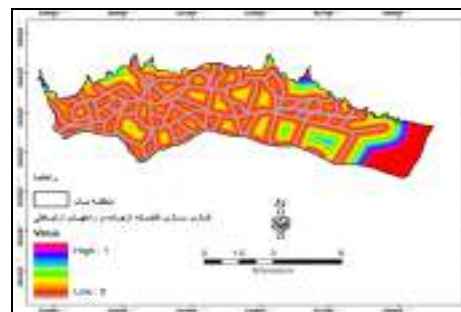
شکل ۹: نقشه فازی سازی لایه فاصله از مناطق پرتراکم جمعیت (نگارندگان)

۳-۳- پهنه‌بندی خطر زلزله و تحلیل آن

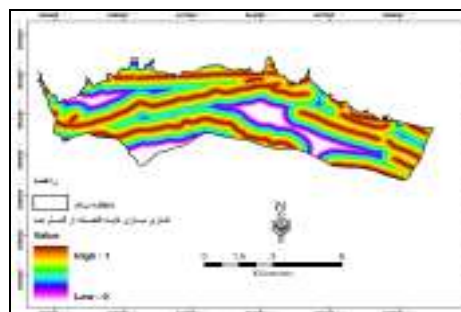
در این پژوهش پس به دست آوردن وزن لایه‌ها در نرم‌افزار Expert Choice و فازی سازی آنها، با استفاده از دستور spatial analyze و با استفاده از raster calculator نتایج را محاسبه و سپس class Re شد، در نهایت این لایه را به پنج طبقه خطر تقسیم گردید و به این ترتیب نقشه پهنه بندی خطر سیل به دست آمده است.

$$("geology" * 0.225) + ("distance\ of\ urban\ service\ centers" * 0.106) + ("land\ use" * 0.063) + ("distance\ of\ population\ density" * 0.147) + ("distance\ of\ road" * 0.082) + ("distance\ of\ fault" * 0.330) + ("distance\ of\ impermanent\ stuff" * 0.048)$$

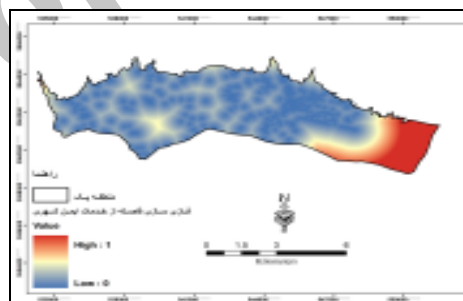
همان‌گونه که در جدول (۲) و شکل (۱۰) آمده است، نقشه پهنه‌بندی خطر زلزله را نشان می‌دهد بیشتر مساحت و گستره آن، جزء پهنه‌های خطرناک وقوع زلزله محسوب می‌شوند. مناطق دارای خطر کم و خیلی کم که ۲۳ درصد محدوده مورد مطالعه را در بر می‌گیرد، بیشتر منطبق بر محدوده شهری نواحی الهیه، قیطریه، ولنجک، زعفرانیه و باغستان که به صورت پراکنده در بعضی قسمت‌های منطقه یک می‌باشند. مناطق دارای خطر خیلی زیاد و زیاد که در حدود ۵۰ درصد مساحت منطقه یک را در بر

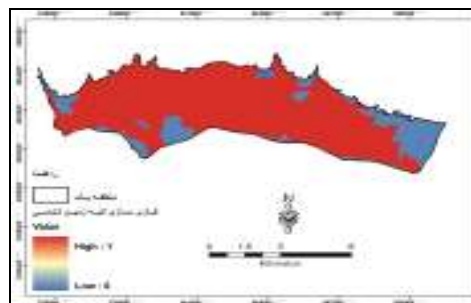
شکل ۵: نقشه فازی سازی لایه فاصله از جاده

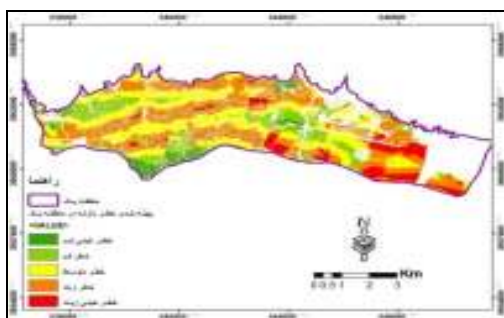
شکل ۶: نقشه فازی سازی لایه فاصله از گسل

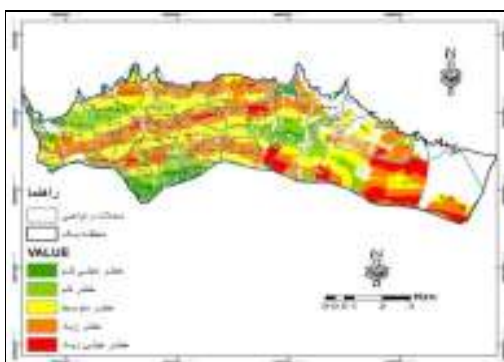
شکل ۷: نقشه فازی سازی لایه خدمات ایمن شهری

شکل ۸: نقشه فازی سازی لایه زمین‌شناسی

شکل ۱۰: نقشه پهنه بندی خطر زمین لرزه منطقه یک

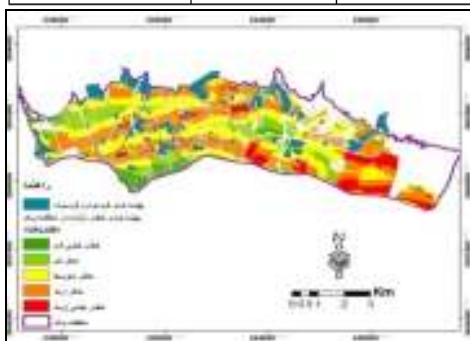
شکل ۱۱: نقشه انطباق محلات و نواحی منطقه یک با

پهنه‌های خطر زلزله (نگارندگان)

جدول ۲: مساحت طبقات خطر زلزله (محاسبات

نگارندگان)

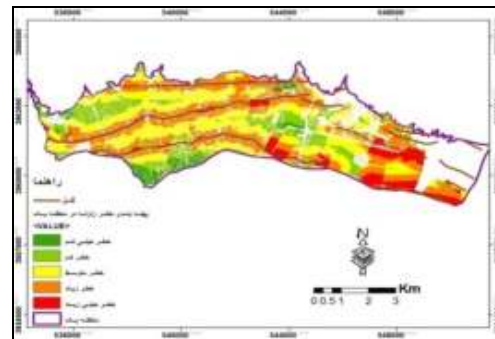
درصد مساحت	مساحت km	طبقات خطر زلزله
۶	۲	خطر خیلی کم
۱۷	۶	خطر کم
۳۱	۱۱/۵	خطر متوسط
۳۸	۱۴	خطر زیاد
۸	۳	خطر خیلی زیاد

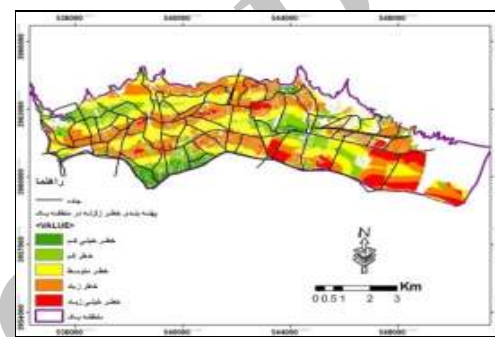
شکل ۱۲: نقشه انطباق گسل‌ها با پهنه‌های خطر زلزله

می‌گیرند (نواحی ازگل و سوهانک، نوبنیاد، کاشانک و کامرانیه)، (شکل ۱۱)، بیشتر به صورت نواری در امتداد گسل‌ها و منطبق بر قسمت‌های شمالی و مرکزی و جنوبی محدوده می‌باشند. با توجه به هم پوشانی نقشه‌ها می‌توان گفت که بیشترین پهنه‌های خطر در امتداد گسل‌ها قرار می‌گیرند (شکل ۱۲) و مناطق کم دوام و فرسوده شهری هم بیشتر در پهنه های با خطر زیاد و متوسط قرار گرفته‌اند، که این خود می‌تواند بر میزان خسارات و تلفات ناشی از زلزله بیفزاید (شکل ۱۳). هر چند در امداد رسانی در هنگام رخداد زلزله دسترسی و نزدیکی به جاده و راه‌های ارتباطی (شکل ۱۴) و مراکز خدمات شهری (شکل ۱۵)، یک امتیاز بزرگ و عالی محسوب می‌شود، ولی باید از حریم گسل‌ها و پهنه‌های خطر زلزله فاصله‌ی مناسب داشته باشند تا بتوانند وظایف و نقش خود را در امداد رسانی و کمک به آسیب دیدگان ناشی از زلزله و سایر سوانح انجام دهند، به نظر می‌رسد همان‌گونه شکل‌های (۱۴ و ۱۵) نشان می‌دهند خود این مراکز و امکانات در معرض خطر زلزله می‌باشند و مکان‌یابی آن‌ها نادرست بوده و به طبع نمی‌توانند وظایف خود را هنگام بروز سوانح انجام دهند. به‌طور کلی منطقه یک کلان‌شهر تهران به شدت در خطر زلزله‌خیزی قرار دارد و نیازمند توجه اساسی برای کاهش خسارات و تلفات ناشی از زلزله است و هر چه زودتر نیازمند بررسی و فکر چاره است.

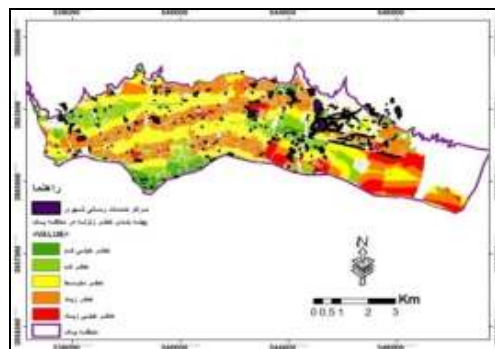
شرایط وقوع مخاطرات محیط ازجمله زلزله و همچنین مدیریت آن است (افضلی و حسینی، ۱۳۸۶: ۱۵۳). به‌طور کلی شهری که در آن زلزله رخ می‌دهد، علاوه بر صدمات جانی و مالی و عمرانی و خدماتی از جنبه سیاسی و امنیتی نیز آسیب‌پذیر است. اگر این شهر که در آن زلزله رخ داده است، پایتخت یا کلان شهر سیاسی باشد مانند پایتخت کشورهای هائیتی و شیلی، آسیب‌پذیری سیاسی و امنیتی آن شدت می‌یابد، به طوری که هر گونه نقصان مدیریتی، آن را با بحران‌های عمیق سیاسی و امنیتی مواجه خواهد کرد. وقوع زلزله مخرب در کلان‌شهر تهران، پیامدهای سیاسی و امنیتی شهری گسترده‌ای به جای می‌گذارد. منظور از این پیامدها، پیامدهایی است که در اثر اختلال‌های ایجاد شده در کارکردهای نظام شهری، سیستم سیاسی را مورد تهدید قرار می‌دهند و امنیت شهری را به مخاطره می‌اندازد. شهر تهران مهم ترین مرکز تصمیم‌گیری و بازخوردهای سیستم سیاسی کشور است و بنابراین وقوع یک زلزله در آن ممکن است از بُعد کارکردهای نظم شهری، نظام سیاسی را به شدت تحت تاثیر قرار دهد و پیامدهای امنیتی ناگواری از قبیل: کشته و مصدوم شدن مقامات درجه اول مملکتی و وقوع بحران مدیریت در سطح کلان مملکت، کشته و مصدوم شدن اکثریت مدیران ارشد اجرائی و بروز بحران در ستاد مدیریت بحران کشور، کشته و مصدوم شدن نیروها و ماموران امدادی در سازمان‌های مختلف مستقر در منطقه، کشته و مصدوم شدن نیروهای نظامی و امنیتی، بروز نارضایتی‌های عمومی در نتیجه عملکرد ضعیف نیروهای امدادی و منجر شدن به شورش، ایجاد احساس یاس و ناامیدی در بین مردم توسط افراد و جریان‌ات مغرض

شکل ۱۳: نقشه انطباق پهنه‌های کم دوام و فرسوده بر پهنه‌های خطر زلزله (نگارندگان)

شکل ۱۴: نقشه انطباق مراکز خدماتی و امدادی بر پهنه‌های خطر زلزله (نگارندگان)

شکل ۱۵: نقشه انطباق جاده‌های اصلی بر پهنه‌های خطر زلزله (نگارندگان)

۳-۴- پیامدهای امنیتی زلزله تهران

نامنی‌های اجتماعی ناشی از وقوع زلزله در دو سطح قابل مطالعه است. نخست نامنی‌هایی که احتمالاً در فقدان مرکز انتظامی - امنیتی در قالب فساد، قتل و غارت ایجاد می‌شوند و دوم نامنی‌هایی که ناشی از

معاند با نظام اسلامی، بروز مسایل روحی و روانی شدید برای بازماندگان حادثه در اثر زلزله، افزایش تعداد افراد بی سرپرست و بروز احساس بی پناهی، وقوع و گسترش سرقت در نواحی زلزله زده، بروز ناامنی برای دختران و زنان فاقد سرپرست و حتی دارای سرپرست، بروز ناامنی برای کودکان و وقوع کودک آزاری و سرقت کودکان بی سرپرست توسط افراد و باند‌های منحرف، وقوع غارت‌های دستجمعی و ... را به دنبال داشته باشد. وضعیت اجتماعی و نظام شهری تهران دارای ظرفیت‌های بحران‌زایی گسترده‌ای است، از همین رو در صورت بروز یک حادثه غیر متظره طبیعی مثل زلزله در آن، بحران‌های متعدد دیگری نیز می‌تواند دامن گیر نظام سیاسی شود. فایق آمدن بر این بحرانها مستلزم انجام یک سری اقدامات مدیریتی کوتاه‌مدت شامل اقدامات مدیریتی قبل از زلزله، حین زلزله و پس از زلزله و اقدامات مدیریتی بلند مدت در ابعاد سیاسی امنیتی است. یکی از جنبه‌های مهم مدیریتی در تأمین امنیت شهری شناخت میزان آسیب‌پذیری‌های شهری است که مدیران سیاسی و امنیتی نباید از آن غافل شوند و بایستی راه-کارهای اجرایی پیشگیری از پیامدهای امنیتی زلزله در شهر تهران، را قبل، حین و بعد از آن مورد بحث قرار دهند و در صورت عدم مدیریت در این زمینه در شهر بزرگی مانند تهران پیامدهای امنیتی فوق العاده-ای را به دنبال خواهد داشت.

۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همانطور که اشاره گردید روند رو به رشد و فزاینده شهرنشینی و جمعیت شهری به عنوان عاملی برای خسارات زیاد به هنگام بروز بلایای طبیعی می‌باشد.

گسترش شبکه‌های ارتباطی و زیرساخت‌های شهری از یک طرف و عدم رعایت ابتدایی‌ترین نکات ایمنی در ساخت و سازهای شهری و بدون برنامه بودن رشد و توسعه شهر از سوی دیگر زمینه ایجاد خسارات زیاد در زمان وقوع زلزله را فراهم می‌سازد. به دلیل عوارض و عوامل ناشی از ژئومورفولوژی ساختمانی همچون حضور گسل‌های اصلی و لرزه‌زا در منطقه و جابه‌جایی‌های انجام گرفته در آن‌ها که نشانه‌ی فعال بودنشان از نظر تکتونیکی است. این گسل‌ها در محدوده‌ی مورد مطالعه از شرق به غرب کشیده شده-اند و بیشترین پراکندگی آن‌ها در غرب محدوده‌ی مورد مطالعه است و شواهد آن در توچال و ناحیه‌ی ولنجک قابل مشاهده است. همچنین به دلیل جنس لایه‌های زمین در منطقه یک و گسترش شهر بر روی سازندهای کم ضخامت کواترنری (پادگانه‌ها، مخروط-افکنه و سازند هزاردره) و برون‌زدگی‌های آبرفت‌های قدیمی ترووی آبرفت‌های جدیدتر، حضور گسل‌های اصلی ولرزه‌زا و شبکه‌های آبرفتی و رود-دره‌ها و تپه‌هایی که در این محدوده قرار دارند، می‌توان گفت که این فرآیندها و مخاطرات ژئومورفولوژیک زلزله محدود کننده‌ی توسعه امنیت در منطقه شهری تهران هستند و می‌توانند خطرپذیری زلزله را بیشتر کنند، با شناسایی این فرآیندها و مخاطرات ژئومورفولوژیک زلزله و پهنه‌بندی مناطق خطر زلزله و به کارگیری تمهیدات ویژه، می‌توان از میزان خسارت‌های جانی و مالی ناشی از رخداد زلزله کاست و به رفاه، آسایش و امنیت بیشتر و بهتر شهروندان کمک کرد. همان‌طور که اشاره گردید نقشه پهنه‌بندی خطر زلزله نشان می‌دهد، که بیشتر مساحت و گستره آن، جزء پهنه‌های خطرناک وقوع زلزله محسوب می‌شوند. مناطق دارای

مرکزیت اداری، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور را به عهده داشته باشد علاوه بر گستردگی خسارات و آسیب‌ها منجر به بروز ابعاد متفاوتی از مسائل امنیتی و وقوع نا امنی می‌شود که قابل قیاس با سایر مناطق آسیب دیده نخواهد بود. وقوع حادثه هولناک زلزله در پایتخت علاوه بر مسائل اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی می‌تواند دارای تبعات سیاسی و حتی نظامی نیز باشد. به همین خاطر با توجه به تجارب دو زلزله که در سال‌های اخیر در دو کشور هائیتی و شیلی به وقوع پیوسته و بخش عمده ویرانیا در پایتخت این کشورها اتفاق افتاده سعی شد با استفاده از وقایع روی داده در این کشورها و با توجه به نتایج مطالعات، موارد را بعنوان پیشنهاد ارائه گردد؛

۱- ایمن‌سازی سازه‌ها و تأسیسات شهری و ممنوعیت و یا محدودسازی ساخت و ساز در حریم اول گسل‌های شهر تهران و عرصه‌هایی با شرایط ناپایدار ژئوتکنیکی و اختصاص این پهنه‌ها به فضای سبز.

۲- عدم ساخت و ساز در شیب‌های تند به ویژه در ارتفاعات شمالی تهران و اعمال ضوابط و مقررات ساخت و ساز اصولی و مقاوم در کل پهنه شهر و هرگونه ساخت و ساز شهری.

۳- استفاده از اراضی تحت اختیار نهادها و سازمان‌های عمومی و دولتی، نظامی و باز (ساخته نشده)، برای کارکردهای مناسب (فراغت و گردشگری و چندمنظوره شهری) و تجهیز مناسب این فضاها برای استفاده در شرایط بحران.

۴- برای مدیریت زلزله در شهرها ۲ اقدام مهم بایستی صورت گیرد: (۱) منطقه بندی کاربری زمین (۲) تدوین آئین نامه ساختمان سازی.

خطر کم و خیلی کم که ۲۳ درصد محدوده مورد مطالعه را در بر می‌گیرد، بیشتر منطبق بر محدوده شهری نواحی الهیه، قیطریه، ولنجک، زعفرانیه و باغستان که بصورت پراکنده در بعضی قسمت‌های منطقه یک می‌باشند. مناطق دارای خطر خیلی زیاد و زیاد که در حدود ۵۰ درصد مساحت منطقه یک را در بر می‌گیرند (نواحی ازگل و سوهانک، نوبنیاد، کاشانک و کامرانیه)، بیشتر به صورت نواری در امتداد گسل‌ها و منطبق بر قسمت‌های شمالی و مرکزی و جنوبی محدوده می‌باشند. می‌توان گفت که بیشترین پهنه‌های خطر در امتداد گسل‌ها قرار می‌گیرند و مناطق کم دوام و فرسوده شهری هم بیشتر در پهنه های با خطر زیاد و متوسط قرار گرفته‌اند، که این خود می‌تواند بر میزان خسارات و تلفات ناشی از زلزله بیفزاید. به‌طور کلی منطقه یک کلان‌شهر تهران به شدت در خطر زلزله‌خیزی قرار دارد و نیازمند توجه اساسی برای کاهش خسارات و تلفات ناشی از زلزله است و هر چه زودتر و بیشتر نیازمند بررسی و فکر چاره است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که به دلیل وجود گسل‌های متعدد و تراکم زیاد جمعیت در این منطقه از شهر بزرگ تهران و انطباق مناطق کم دوام و فرسوده شهری که بیشتر در پهنه‌های با خطر زیاد و متوسط قرار گرفته‌اند، که این خود می‌تواند بر میزان خسارات و تلفات ناشی از زلزله بیفزاید، نیازمند توجه جدی و مدیریتی جهادی است.

۵- پیشنهادها و راهبردها

هرچند پس از وقوع هر حادثه غیر مترقبه ای حادثه دیدگان معمولاً امنیت و آرامش خود را از دست داده و دچار نوعی تشویش و ناامنی می‌شوند لیکن وقوع زلزله در مکانی که علاوه بر وسعت و تراکم جمعیت

منابع

- ۵- طراحی و احداث مرکز فرماندهی و هدایت عملیات مقابله با بحران در نواحی شهرداری.
 - ۶- تعیین مأموریت برای نهادهای مسئول از جمله شهرداری‌ها، سازمان‌های خدماتی مثل: بهداشت، درمان، آتش‌نشانی و نهادهای انتظامی و امنیتی و ایمنی و نیروهای مسلح.
 - ۷- تشکیل ستادهای بحران و قانونی کردن مقابله با بحران، تعیین کردن نقش و مسئولیت مدیران شهری، منطقه‌ای و حتی کشوری برای کاهش آسیب‌های مختلف از جمله آسیب‌های امنیتی.
 - ۸- ایمن‌سازی و مقاوم‌سازی بناها و ساختمان‌ها در مقابل هرحادثه طبیعی، این امر شامل بناهای موسسات اقتصادی پولی و مالی و محل نگهداری اسناد و دارایی‌های مالی در مقابل تخریب، فشار و حریق خواهد بود.
 - ۹- پیش‌بینی و تعیین مکانی خاص برای اسکان موقت پس از زلزله و حفاظت از زلزله‌زدگان و مقابله با ناامنی‌ها.
 - ۱۰- احیا و مقاوم‌سازی بافت‌های فرسوده و کم‌دوام شهری.
 - ۱۱- مکان‌یابی بهینه مرکز خدماتی- درمانی و امداد رسانی (بیمارستان‌ها، هلال‌احمر، آتش‌نشانی) و فضاهای سبز و پارک‌ها و رعایت فاصله از حریم گسل‌ها.
 - ۱۲- آموزش همگانی چگونگی مواجهه با مخاطرات بویژه خطر زلزله.
- افضلی، رسول و مجید حسینی (۱۳۸۶)، تحلیل آسیب‌های سیاسی شهری زلزله احتمالی تهران، جغرافیا (نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)، سال پنجم، شماره ۱۴ و ۱۵، پاییز و زمستان ۱۳۸۶، صص ۱۴۹-۱۶۷.
- بربریان، مانوئل و همکاران (۱۳۷۱)، پژوهش و بررسی ژرف نوزمین ساخت، لرزه زمین ساخت و خطر زمین لرزه گسلش در گستره‌ی تهران و پیرامون، سازمان زمین‌شناسی کشور، گزارش شماره ۵۶، چاپ دوم، تهران.
- جعفری، محمدکاظم (۱۳۸۱)، ریزپهنه‌بندی لرزه‌ی شمال تهران از دیدگاه شرایط ساختگاه، پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، تهران.
- رامشت، محمدحسین (۱۳۷۵)، کاربرد ژئومورفولوژی در برنامه‌ریزی (ملی، منطقه‌ای، اقتصادی)، انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ اول ۵-.
- ربیعی، علی (۱۳۸۴)، مطالعات امنیت ملی: مقدمه‌ای بر نظریه‌های امنیت ملی در جهان سوم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشار وزارت امور خارجه.
- روستایی، شهرام (۱۳۹۰)، پهنه‌بندی خطر گسل تبریز برای کاربری‌های مختلف اراضی شهری، جغرافیا و توسعه، شماره ۲۱، صص ۲۷-۴۱.
- رهنمایی، محمدتقی و سید موسی پور موسوی (۱۳۸۵)، بررسی ناپایداری‌های امنیتی کلان‌شهر تهران بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۷۵، صص ۱۷۷-۱۹۳.

- مردیان، محمدجعفر (۱۳۷۸)، کاربرد جغرافیای طبیعی در برنامه‌ریزی شهری و روستایی، انتشارات سازمان سمت. چاپ سوم.
- زنگی‌آبادی، علی و نازنین تبریزی (۱۳۸۵)، زلزله تهران و آسیب پذیری مناطق شهری، مجله پژوهش‌های جغرافیای، شماره ۵۶.
- ساسان‌پور، فرزانه و جعفر موسی‌وند (۱۳۸۹)، تأثیر عوامل انسان‌ساخت در تشدید پیامدهای مخاطرات طبیعی در محیط‌های کلان شهری با کاربرد Fuzzy Logic و GIS (مطالعه موردی: منطقه ۵ تهران)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۳، شماره ۱۶، بهار ۱۳۸۹.
- شماعی، علی و همکاران (۱۳۹۱)، سنجش عوامل آسیب‌رسان در منطقه یک شهر تهران با استفاده از GIS، نشریه جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۷، شماره ۴۳، بهار ۱۳۹۲، صص ۹۳-۱۲۲.
- عبداللهی، مجید (۱۳۸۲)، مدیریت بحران در نواحی شهری، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
- فرهنگ عمید (۱۳۴۵): انتشارات جاویدان علمی.
- فرهنگ معین (۱۳۶۰)، جلد اول، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم.
- قدسی‌پور، سیدحسن (۱۳۸۱)، مباحثی در تصمیم‌گیری چند معیاره: فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- قدیری، محمود (۱۳۸۲)، کاربرد برنامه‌ریزی شهری (کاربری زمین) در کاهش آسیب پذیری مناطق شهری در برابر زلزله (مطالعه موردی منطقه ۱۷ تهران)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
- قهرودی تالی، منیژه و همکاران (۱۳۹۱)، بررسی پتانسیل تخریب لرزه خیزی با به کارگیری مدل‌های چند شاخصه (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی یک شهر تهران)، پژوهش‌های ژئومورفولوژی کمی، شماره‌ی ۳، زمستان ۱۳۹۱، صص ۵۷-۶۸.
- کرم، امیر و اعظم محمدی (۱۳۸۸)، ارزیابی و پهنه بندی تناسب زمین برای توسعه فیزیکی شهر کرج و اراضی پیرامونی بر پایه فاکتورهای طبیعی و روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، فصلنامه جغرافیای طبیعی، سال اول، شماره ۴، صص ۵۹-۷۴.
- معماریان، حسین (۱۳۸۷)، زمین‌شناسی مهندسی و ژئوتکنیک، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
- مرکز مطالعات زلزله و زیست محیطی تهران بزرگ (۱۳۸۰)، مطالعه ریز پهنه‌بندی زلزله تهران بزرگ، گزارش نهایی.
- موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی (۱۳۸۷)، تاریخچه تهران، ویرایش ویرایش دوم. تهران.
- مهندسین مشاور بافت شهر (۱۳۸۴)، تهیه الگوی توسعه و طرح تفصیلی منطقه و همکاری با شهرداری منطقه یک، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تهران.
- نگارش، حسین (۱۳۸۲)، کاربرد ژئومورفولوژی در مکان‌گزینی شهرها و پیامدهای آن، مجله جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان ۱۳۸۲، صص ۱۳۴-۱۵۰.
- وبگاه مرکز آمار ایران (۱۳۹۰): نتایج سرشماری ۱۳۹۰.
- وثوقی، منصور (۱۳۶۶)، جامعه‌شناسی روستایی، انتشارات کیهان.

- Kates, w.R and Pijawka,D .(1997): From rubble to Moument,The pace of Recontraction following Disaster.The MTT press,Massachusetts.
- Lewis.j. (1981): mitigation preparedeness measures in Disaster and the small Dwelling,pergaamon press,oxford,Michigan University.
- Lootsma, F.A. (2005): Fuzzy Logic for Planning and Decision Making. Dordrecht, kluwer Academic Publisher.
- Mose, Tun Lin and Pathranakul, Pairote .(2006) :An Integrated Approach to Natural Disaster Prevention and management, Vol 15,No 3, Emerald Group Publishing Limited.
- Saaty. T,(1980): The analytical hierarchical process: planning, priority setting resource allocation, New york . Mc Graw-Hill.
- Tang, A., and Wen, A.(2009): an intelligent simulation system for earthquake disaster assessment, Computers & Geosciences 35, 871– 879.

Archive